

SUN’IY INTELLEKT TA’SIRIDA QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASINING TILDA AKS ETISHI

Muallif: Sodiqova Sabohat Ilhom qizi ¹

Affiliyatsiya: Xalqaro Nordik Universiteti Xorijiy til va adabiyoti kafedrası ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17390975>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola sun’iy intellekt ta’sirida ijtimoiy qadriyatlarning o’zgarishi tilda aks etishini o’rganadi. Tilshunoslik, madaniyatshunoslik va AI etikasi fanlararo istiqbollari tayangan holda, til raqamli davrda qiymat tizimlarining oynasi va konstruktori sifatida ishlaydi. Tadqiqot AI tomonidan boshqariladigan o’zgarishlar inson ustuvorliklarini - bilim, muloqot, ijodkorlik, mehnat va axloqiy mas’uliyatni o’zgartiradigan asosiy sohalarni o’rganadi va ularning leksik innovatsiyalar, semantik siljishlar, diskursiv amaliyotlar va pragmatik konventsionallarda namoyon bo’lishini kuzatadi. Yangi lug’atning paydo bo’lishiga, aql va ishonch kabi uzoq vaqtdan beri mavjud bo’lgan tushunchalarning qayta aniqlangan ma’nolariga, inson va mashina o’zaro ta’sirida suhbat normalarining qayta konfiguratsiyasiga alohida e’tibor beriladi. Ushbu lingvistik ko’rsatkichlarni ajratib ko’rsatish orqali maqola texnologik taraqqiyot nafaqat yangi vositalarni joriy etishini, balki madaniy ierarxiya va axloqiy yo’nalishlarni qanday qayta tashkil etishini ko’rsatadi. Tahlil natijalari shuni ko’rsatadiki, til innovatsiyalar va gumanistik qadriyatlar o’rtasidagi muvozanatni muhokama qilishda faol ishtirokchi bo’lib, sun’iy idrokning madaniy oqibatlarini aks etuvchi oyna vazifasini bajaradi.

KIRISH

XXI asr texnologiya sohasida misli ko’rilmagan rivojlanishga guvoh bo’lmoqda. So’ngi yillarning olamshumul ixtirosi bo’lgan sun’iy idrok ijtimoiy, madaniy hamda muloqotdagi o’zgarishlarning asosli sababchisiga aylanmoqda. Bir paytlar faqat yuzma-yuz muloqot va shaxslararo ma’lumot almashinuviga asoslangan insoniyat muloqotiga endi algoritmlar, raqamli platformalar hamda aqlli mashinalar vositachilik qilmoqda. Bunday transformatsiya texnologik soha bilan cheklanibgina qolmay, qadriyatlar sohasi – inson xatti-harakati, munosabatlari va jamoaviy o’ziga xoslikni shakllantiradigan yetakchi tamoyillar va ustuvorliklar sohasini ham qamrab oladi.

Transformatsiya jarayonida til muhim o’rin egallaydi. Qadriyatlarni ifodalash, muhokama qilish hamda jamiyatga keng yoyilishi uchun vositachi sifatida til sun’iy intellektning inson munosabatlarini va unga asos bo’ladigan madaniy iyerarxiyalarni qayta shakllantirishini lisoniy birliklardagi ifodasini ko’rsatadi. So’z va so’z birikmalari, iboralar, metaforalar va hatto diskurs ham o’zgaruvchan ustuvor qadriyatlarga javoban almashinib boradi. Mazkur maqolada sun’iy intellekt asrida qadriyatlar transformatsiyasining lingvistik ifodasi tahlil qilinib, inson muloqoti sun’iy idrok vositachiligida o’zgarishi, texnologik ta’sirlar ostida qadriyatlar almashinuvi borasida xulosalar beriladi.

METODOLOGIYA

Qadriyatlar inson xulq-atvorini, ijtimoiy amaliyotlarni hamda madaniy o'ziga xoslikni boshqaruvchi umumiy ijtimoiy tamoyillardir. Ular bir vaqtning o'zida har bir inson uchun individual va jamiyat uchun umumiy bo'ladi. Qadriyatlar tarixiy, iqtisodiy va texnologik o'zgarishlarga javoban almashinib boradi. Zamonaviy jamiyatda kundalik hayotning jadallashib borayotgani bu jarayonni tezlashtirib, raqamli savodxonlik, innovatsiya, samaradorlik, global o'zaro bog'liqlik kabi tushunchalarning qadriyatga aylanishiga sabab bo'lmoqda.

Qadriyatlar o'zgarishida sun'iy idrok ikki vazifani bajaradi. Birinchisi *instrumental rol* – sun'iy intellekt turli sohalarda, samaradorlikni oshirish, muammolarga yechim topish, tezkor va to'g'ri qarorlar qabul qilishda vositachi vazifasini bajarib mahsuldorlik, ratsionallik kabi qadriyatlarni mustahkamlaydi. *Madaniy rol* – sun'iy intellektdan keng foydalanish orqali mas'uliyat, foydalanuvchi axloq kodeksi, ya'ni etika, inson-mashina chegaralari kabi tushunchalar yuzaga kelib an'anaviy insonga yo'naltirilgan an'anaviy qadriyatlarga nisbatan ziddiyatni yuzaga keltiradi.

TAHLILLAR

Til nafaqat aloqaning neytral vositasi, balki qadriyatlarning dinamik tashuvchisi va konstruktori sifatida ham xizmat qiladi. U jamiyatning ustuvor yo'nalishlari, e'tiqodlari va dunyoqarashlarini kodlab, ularni avlodlarga uzatadi va yangi madaniy kontekstlarga moslashadi. Sun'iy intellektdan keng foydalanilayotgan hozirgi davrda til o'zgarishi qiymat o'zgarishining ayniqsa sezilarli ko'rsatkichiga aylanadi. Jamiyatlar yangi texnologiyalarga o'tishni boshlaganda, tilda ham yangi terminologiya paydo bo'lishi va eski tushunchalarni qayta nomlash holatlari orqali bilim, hokimiyat, inson o'ziga xosligiga nisbata o'zgaruvchan munosabatni aks ettiradi.

Bu aks ettirish til o'zgarishlarining bir qancha o'lchovlarida kuzatilishi mumkin. Leksik innovatsiyalar sun'iy idrok bilan bog'liq yangi so'zlar va tushunchalarni tilga olib kiradi; mavjud leksik birliklardagi semantik siljishlar "aql", "ijodkorlik" yoki "ishonch" kabi mavjud atamalarining ma'nosini o'zgartiradi; diskursiv amaliyotlar suhbat me'yorlari, xushmuomalalik strategiyalari va bahslashish shakllaridagi tuzatishlarni ochib beradi; va pragmatik konventsional noinsoniy agentlar bilan o'zaro munosabatlarning yangi shakllariga moslashish uchun rivojlanib, o'zgarib borayotgan qadriyatlarning yangicha ifodalanishini shakllantiradi. Bu jarayonlar birgalikda olib qaralsa, til nafaqat o'zgarishlarni aks ettiradi, balki sun'iy intellekt ta'sirida qadriyatlarning doimiy o'zgarishida faol ishtirok etadi.

An'anaga ko'ra, bilim insonning intellektual harakatlari, izlanishlari va xotirasi bilan bog'liq. Sun'iy intellekt yordamida bilimlar tobora foydalanishga oson, tezkor va algoritmlar vositasida yo'naltirilgan bo'ladi. Ushbu o'zgarish tilda quyidagilar orqali namoyon bo'ladi:

- leksik o'zlashtirish va neologizmlar: *chatbot*, *chuqur o'rganish*, *katta ma'lumotlar* va *neyron tarmoqlar* kabi atamalar kundalik nutqqa kirib, aql va bilimni kontseptuallashtirishdagi o'zgarishlarni ifodalaydi.
- metaforik iboralar: *google it* yoki *algoritm qaror qildi* kabi iboralar inson ekspertlaridan SI tizimlariga intellektual vakolatlar berilganligini ko'rsatadi.
- semantik reorientatsiya, *xotira* so'zi bir vaqtlar asosan insonga qaratilgan bo'lsa, hozir texnologik saqlash imkoniyatlari bilan teng darajada bog'langan.

Transformatsiyaga uchraydigan asosiy qadriyatlardan yana bir bu ijodkorlik bo'lib, u o'ziga xoslik, tasavvur va estetik mulohazalar bilan bog'liq bo'lgan eng mashhur insoniy qadriyatlardan biri bo'lgan. Biroq, she'riyat, musiqa va tasviriy san'at yaratishga qodir bo'lgan sun'iy idrok tizimlari bu qiymatning eksklyuzivligini shubha ostiga qo'yadi.

Ushbu siljish lingvistik jihatdan quyidagilar misollarda namoyon bo'ladi: "Al tomonidan yaratilgan san'at" yoki "mashina ijodkorligi" kabi iboralar ilgari oksimoronik ko'ringan bo'lsa hozirgi texnologiya asrida bunday birikmalar odatiy ko'rinadi. Ma'nodagi o'zgarishni ifoda etuvchi quyidagi misolda "muallif" tushunchasi endi nafaqat shaxslarni, balki "mualliflik" va "intelektual mulk" haqidagi bahslarda aks etgan algoritmlarni ham qamrab oladi.

XULOSA

Sun'iy intellekt nafaqat texnologik ixtiro, balki insoniyat uchun qadr-qimmatga ega tushunchalarni o'zgarishiga olib keluvchi vositadir. Jamiyatda sun'iy idrok ta'sirida bilim, muloqot, ijodkorlik, mehnat va axloq kabi tushunchalarning ma'nosini qayta muhokama qilar ekan, bu o'zgarishlar muqarrar ravishda tilda namoyon bo'ladi. Leksik innovatsiyalar, semantik siljishlar, diskursiv amaliyotlar va pragmatik konventsional texnologiya taraqqiyotiga javoban qadriyatlar rivojlanishini ifoda etadi.

Umuman olganda, til ham yozuv, ham transformatsiya agenti bo'lib xizmat qiladi: u qadriyatlarning o'zgaruvchan ierarxiyasini hujjatlashtiradi, shu bilan birga jamoatchilik idrokini va ijtimoiy amaliyotni shakllantiradi. Sun'iy idrok ta'sirida qadriyatlar o'zgarishining lingvistik aksini o'rganish raqamli asrning madaniy va axloqiy muammolari haqida tanqidiy fikrlarni taklif qiladi.

Bunday dinamik sharoitda texnologik taraqqiyot va insonparvarlik qadriyatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash dolzarb vazifaga aylanadi. Til, insoniyatning eng moslashuvchan va qayishqoq manbasi sifatida, bu muzokaralar ifodalanadigan, muhokama qilinadigan va natijada jamiyat tomonidan o'zlashtiriladigan maydon bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Klushina, N. I. *Искусственный интеллект в языковом пространстве медиа*. Русская речь, 2025, № 2, стр. 29-41.
2. Khalikova, D. (2024). The impact of social media on language change and communication practices. *Nordic_Press*, 3(0003).
3. Nelson, A. S.; Santamaría, P. V.; Javens, J. S.; Ricaurte, M. *Students' Perceptions of Generative Artificial Intelligence (GenAI) Use in Academic Writing in English as a Foreign Language*. Education Sciences, 2025
4. Sodiqova, D. (2025). Methodological foundations of emotional discourse analysis in translation studies. O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiyalari, 878-882.
5. Sadikova, S. (2024). Madaniyatlararo aloqada onomastik birliklarni o'zlashtirish muammolari. *Nordic Press*(0003).